

PRACE NAUKOWE

Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu

RESEARCH PAPERS

of Wrocław University of Economics

Nr 372

Przedsiębiorca w społecznej gospodarce rynkowej

Redaktorzy naukow
Tadeusz Kocowski
Jan Gola

Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
Wrocław 2014

Redakcja wydawnicza: Elżbieta Kożuchowska, Barbara Majewska

Redakcja techniczna: Barbara Łopusiewicz

Korekta: Barbara Cibis

Łamanie: Barbara Szłapka

Projekt okładki: Beata Dębska

Publikacja jest dostępna w Internecie na stronach:

www.ibuk.pl, www.ebscohost.com,

w Dolnośląskiej Bibliotece Cyfrowej www.dbc.wroc.pl,

The Central and Eastern European Online Library www.ceeol.com,

a także w adnotowanej bibliografii zagadnień ekonomicznych BazEkon

http://kangur.uek.krakow.pl/bazy_ae/bazekon/nowy/index.php

Informacje o naborze artykułów i zasadach recenzowania

znajdują się na stronie internetowej Wydawnictwa

www.wydawnictwo.ue.wroc.pl

Kopiowanie i powielanie w jakiegokolwiek formie

wymaga pisemnej zgody Wydawcy

© Copyright by Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu

Wrocław 2014

ISSN 1899-3192

ISBN 978-83-7695-470-7

Wersja pierwotna: publikacja drukowana

Druk i oprawa:

EXPOL, P. Rybiński, J. Dąbek, sp.j.

ul. Brzeska 4, 87-800 Włocławek

Spis treści

Przedmowa Rektora Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu.....	9
Przedmowa Dziekana Wydziału Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego	11
Słowo wstępne	15
Sebastian Bobowski: Uwarunkowania prawne społecznej odpowiedzialności biznesu w Indiach w kontekście wyzwań XXI wieku	17
Andrzej Borkowski: Specjalna strefa ekonomiczna jako instrument realizacji regionalnej pomocy publicznej w gospodarce rynkowej.....	30
Ewa Chmielarzyk: Działalność gospodarcza o charakterze zależnym (wtórnym) prowadzona w ramach przedmiotu działalności spółki zagranicznej	48
Agnieszka Chrisidu-Budnik, Jerzy Korczak: <i>Crowdsourcing</i> – aktywizacja społeczności lokalnej do wspólnego działania.....	60
Waldemar Dotkuś: Rachunkowość jako dyscyplina naukowa oraz jej służebna rola, jaką pełni w życiu gospodarczym.....	73
Bogusława Drelich-Skulska: Zmiana uwarunkowań prawnych działalności przedsiębiorców w Polsce w procesie akcesji do Unii Europejskiej na przykładzie ułatwień w unijnym systemie celnym	82
Józef Frąckowiak: Rola nowelizacji prawa w społecznej gospodarce rynkowej na przykładzie prawa spółek	92
Jan Gola: Obowiązek użyteczności publicznej a działalność przedsiębiorcy sektora lotniczego w społecznej gospodarce rynkowej	101
Maciej Guziński: Zamówienia publiczne jako instrument gospodarki rynkowej	113
Beata Hałakuć, Artur Łysoń: Samodzielny publiczny zakład opieki zdrowotnej a status przedsiębiorcy i komercyjne udzielanie świadczeń zdrowotnych	126
Krzysztof Horubski: Nieuczciwość praktyki rynkowej w świetle ustawy o przeciwdziałaniu nieuczciwym praktykom rynkowym	135
Krzysztof Jajuga: Rynek finansowy – standardy etyczne i regulacje prawne	150
Karol Kiczka: Europeizacja społecznej gospodarki rynkowej w Polsce	160
Leon Kieres: Społeczna gospodarka rynkowa w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego	180
Tadeusz Kocowski: Gmina jako przedsiębiorca w społecznej gospodarce rynkowej	193
Emilia Kuczma: Ochrona danych osobowych przez przedsiębiorcę	210
Paweł Kuczma: Konstytucyjne ujęcie wolności działalności gospodarczej ...	225
Zbigniew Luty: Profesjonalne relacje prawa i rachunkowości	238

Karolina Łagowska: Regulowana działalność gospodarcza a poszerzanie sfery wolności działalności gospodarczej.....	247
Andrzej Matysiak: Atrofia czy ewolucja społecznej gospodarki rynkowej...	257
Piotr Ochman: Karnoprawna ochrona reglamentacji działalności na rynku finansowym na przykładzie sektora bankowego.....	270
Katarzyna Poroś: Reprezentowanie przedsiębiorcy w sposób łączny – prokura łączna a reprezentacja łączna mieszana (wybrane zagadnienia)	285
Monika Przybylska: Administracyjnoprawna ochrona przedsiębiorcy w zakresie wykonywania praw własności przemysłowej.....	301
Michał Raduła: Gminny podmiot leczniczy w formie spółki kapitałowej a gospodarka komunalna	314
Piotr Soroka: Koncesja na prowadzenie kasyna gry jako ograniczenie wolności gospodarczej.....	327
Ewa Stańczyk-Hugiet: Koewolucja i koopetycja. Podążając za kontekstem .	342
Michał Stępień: Nowe rozporządzenie Bruksela I z punktu widzenia przedsiębiorców.....	356
Zdzisław Szalbierz, Joanna Kott: Regulacje instytucjonalne w sektorach infrastrukturalnych.....	367
Tomasz M. Szczurowski: Informacje poufne spółki w ramach inwestorskiego badania due diligence	376
Andrzej Śmieja: Odpowiedzialność za szkody wyrządzone przez ruch przedsiębiorstwa (art. 435 k.c.)	390
Magdalena Wilejczyk: Zakaz nadużywania praw podmiotowych w społecznej gospodarce rynkowej na przykładzie prawa rzeczowego.....	403
Bartosz Ziemblicki: Zagrożenia umowy pośrednictwa w obrocie nieruchomościami z punktu widzenia pośrednika – wybrane zagadnienia	414

Summaries

Sebastian Bobowski: Legal determinants of corporate social responsibility in India in the context of challenges of the XXI century.....	29
Andrzej Borkowski: Special economic zone as an instrument of regional aid implementation in market economy	47
Ewa Chmielarczyk: Secondary (ancillary) business activity conducted as part of a foreign company's business.....	59
Agnieszka Chrisidu-Budnik, Jerzy Korczak: Crowdsourcing – activation of local community to joint action.....	72
Waldemar Dotkuś: Accounting as a scientific discipline and its ancillary role within the economic life	81
Bogusława Drelich-Skulska: Changes in the legal environment of business in Poland following the EU accession – a case study of new customs and trade facilitations resulting from the Community Customs Code	91

Józef Frąckowiak: The role of law amendment in social market economy on the example of company law	100
Jan Gola: Public Service Obligations vs. an activity of an entrepreneur of aviation sector in social market economy.....	112
Maciej Guziński: Public procurement as an instrument of market economy .	125
Beata Hałakuć, Artur Łysoń: Independent public health care facilities vs. entrepreneurial status and commercial provision of health care services...	133
Krzysztof Horubski: Unfair market practices in the light of act on prevention of unfair market practices	149
Krzysztof Jajuga: Financial market – ethical standards and legal regulations	159
Karol Kiczka: Europeanization of social market economy in Poland	179
Leon Kieres: Social market economy in the judicial decision of the Constitutional Tribunal.....	192
Tadeusz Kocowski: Municipality as an entrepreneur in social market economy	209
Emilia Kuczma: Protection of personal data by an entrepreneur.....	224
Paweł Kuczma: Constitutional perspective of freedom of business activity...	237
Zbigniew Luty: Professional relationships of law and accounting	246
Karolina Łagowska: Regulated economic activity vs. an expansion of the sphere of economic activity freedom.....	256
Andrzej Matysiak: Atrophy or evolution of social market economy?	269
Piotr Ochman: Penal and legal protection of activity rationing on the financial market on the example of banking sector	284
Katarzyna Poroś: Representation of an entrepreneur in a joint way – joint commercial proxy vs. mixed joint representation (chosen aspects)	300
Monika Przybylska: Administrative and legal protection of entrepreneur in the scope of industrial property rights exercising.....	313
Michał Raduła: District medical subject in a form of limited liability company vs. municipal economy	326
Piotr Soroka: Casino concession as a restriction of economic freedom	341
Ewa Stańczyk-Hugiet: Coevolution and cooperation. Following the context.	355
Michał Stępień: New Brussels I Regulation from entrepreneurs' perspective	366
Zdzisław Szalbierz, Joanna Kott: Institutional regulations in infrastructure sectors	375
Tomasz M. Szczurowski: Confidential information of a company during due diligence examination conducted by a potential investor.....	389
Andrzej Śmieja: Liability for damages resulting from company movement, under art. 435 of Polish Civil Code	402
Magdalena Wilejczyk: Prohibition of the abuse of subject rights in the social market economy on the example of the property law.....	412
Bartosz Ziemblicki: Threats of a real estate brokerage agreement from the point of view of a real estate broker – selected issues.....	424

Magdalena Wilejczyk

Uniwersytet Wrocławski

ZAKAZ NADUŻYWANIA PRAW PODMIOTOWYCH W SPOŁECZNEJ GOSPODARCE RYNKOWEJ NA PRZYKŁADZIE PRAWA RZECZOWEGO

Streszczenie: Artykuł 20 Konstytucji deklaruje społeczny charakter gospodarki rynkowej wskazując, że powinna się ona opierać na solidarności, dialogu i współpracy partnerów społecznych. Uważam, że na terenie prawa cywilnego podobny charakter ma zawarty w art. 5 k.c. zakaz nadużywania praw podmiotowych. Również on oparty jest na założeniu, że mimo iż prawa podmiotowe służą ochronie interesów prywatnych poszczególnych podmiotów, to jednak nie mogą być realizowane w celach wyłącznie egoistycznych, lecz ich wykonywanie w pewnym przynajmniej stopniu musi uwzględniać interes także innych osób. Postawioną tę ilustruję w artykule przykładami z zakresu prawa rzeczowego.

Słowa kluczowe: społeczna gospodarka rynkowa; prawo podmiotowe; nadużycie prawa podmiotowego; roszczenie windykacyjne.

DOI: 10.15611/pn.2014.372.31

1. Solidarność, dialog i współpraca uczestników społecznej gospodarki rynkowej

Zgodnie z art. 20 Konstytucji społeczna gospodarka rynkowa stanowi podstawę ustroju gospodarczego Rzeczypospolitej Polskiej. W myśl tego postanowienia konstytucyjnego wspiera się ona na trzech filarach: wolności działalności gospodarczej, własności prywatnej oraz solidarności, dialogu i współpracy partnerów społecznych. Z punktu widzenia rozważań zawartych w niniejszym artykule najistotniejsza jest komponenta trzecia, stanowiąca jednocześnie przeciwagę dla dwóch pierwszych. O ile bowiem wolność działalności gospodarczej i własność prywatna, uzupełnione takimi wartościami, jak: swoboda umów, wolna konkurencja, kształtowanie cen za pomocą mechanizmów rynkowych, wolność pracy i swobodny przepływ pracowników, kapitału i usług¹, wskazują na rynkowy charakter ustroju gospodarczego, który obowiązywać powinien w naszym kraju, o tyle solidarność, dialog i współpraca partnerów społecznych informują o jednoczesnym społecznym wymiarze tegoż ustroju.

¹ Wartości te wymienia w tym kontekście B. Banaszak, zob. tenże, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2012, s. 156.

Próbując dookreślić ten społeczny aspekt w literaturze, wskazuje się, że jest on związany z takimi wartościami, jak: współzależność i współodpowiedzialność wszystkich uczestników społecznej gospodarki rynkowej, ciążyący na nich wszystkich w sposób równomierny obowiązek partycypowania w obciążeniach na rzecz społeczeństwa, w tym ponoszenia kosztów ewentualnych kryzysów gospodarczych, konsensualny sposób tworzenia prawodawstwa gospodarczego oraz negocjacyjny sposób rozwiązywania konfliktów interesów pomiędzy poszczególnymi grupami społecznymi². Podkreśla się ponadto związek tego elementu społecznej gospodarki rynkowej, jakim jest solidarność, dialog i współpraca partnerów społecznych, z innymi rozstrzygnięciami konstytucyjnymi, w tym zwłaszcza z art. 1 Konstytucji, określającym Rzeczpospolitą Polską jako dobro wspólne, a więc dobro, w imię którego każdy jest w jakimś stopniu zobowiązany poświęcić interes własny³, oraz z art. 2 Konstytucji, deklarującym urzeczywistnianie przez Rzeczpospolitą Polską zasad sprawiedliwości społecznej, co oznacza między innymi obowiązek państwa kojarzenia interesów prywatnych z interesem publicznym oraz równoważenia poszczególnych interesów indywidualnych⁴.

2. Zakaz nadużywania praw podmiotowych i jego uzasadnienie

Sądzę, że z konstytucyjną zasadą społecznej gospodarki rynkowej dobrze koresponduje cywilnoprawny zakaz nadużywania praw podmiotowych. Obie reguły oparte są bowiem na wspólnym założeniu, w myśl którego prawa podmiotowe, w tym również prawo własności, mimo iż generalnie służą ochronie interesów prywatnych, to jednak nie mogą być realizowane w celach wyłącznie egoistycznych, lecz w jakimś stopniu muszą uwzględniać także interes innych podmiotów. W przypadku społecznej gospodarki rynkowej wynika to z faktu, iż własność prywatna i swoboda działalności gospodarczej muszą być poddane swoistemu miarkowaniu ze względu na szerszy kontekst społeczny, nakazujący korzystać z wymienionych swobód z uwzględnieniem powinności solidarności, dialogu i współpracy z innymi uczestnikami społecznej gospodarki rynkowej. Sformułowany w art. 5 k.c. zakaz nadużywania praw podmiotowych oznacza natomiast, że nie wolno korzystać z przysługujących uprawnień cywilnych w sposób, który byłby sprzeczny z zasadami współżycia społecznego i społeczno-gospodarczym przeznaczeniem danego prawa, a więc także on wskazuje na konieczność uzgodnienia sposobu wykonywania przysługujących danemu podmiotowi praw prywatnych z szerszym kontekstem społecznym.

² Tak K. Strzyczkowski, *Konstytucyjna zasada społecznej gospodarki rynkowej jako podstawa tworzenia i stosowania prawa*, [w:] *Zasady ustroju społecznego i gospodarczego w procesie stosowania konstytucji*, red. C. Kosikowski, Warszawa 2005, s. 32 i n.

³ Tak L. Garlicki, *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu*, Warszawa 2004, s. 81.

⁴ Tak B. Banaszak, *Konstytucja...*, s. 155 i n.

Byłoby jednak ujęciem zdecydowanie nadmiernym i dlatego nieprawdziwym, gdyby zakaz nadużywania praw podmiotowych miał być rozumiany po prostu jako konieczność każdorazowego uzgodnienia interesu prywatnego z interesem społecznym. Ten ostatni nie stanowi bowiem kryterium pozwalającego wyznaczyć przypadki nadużywania praw podmiotowych. W myśl art. 5 k.c. kryteriami tymi są: zasady współżycia społecznego i społeczno-gospodarcze przeznaczenie prawa, i choć w obu występuje określenie „społeczny”, to jednak powinny one być rozumiane w sposób powszechnie przyjmowany w doktrynie, a ten wskazuje na to, że nie mamy tu wcale do czynienia z koniecznością prostego podporządkowania interesu indywidualnego interesowi społecznemu. Przez zasady współżycia społecznego należy bowiem rozumieć powszechnie przyjęte w społeczeństwie polskim normy o uzasadnieniu moralnym, które mogą co prawda w pewnych sytuacjach wymagać wyjścia poza interes czysto indywidualny, ale tylko w takim zakresie, jakiego w danej sytuacji wymaga dana norma moralna – i to nie perfekcjonistyczna, ale taka, którą możemy uznać za powszechnie akceptowaną w naszym społeczeństwie.

Znacznie więcej problemów przysparza należyte rozumienie klauzuli „społeczno-gospodarczego przeznaczenia prawa”, zwłaszcza że istnieją podstawy do tego, by wątpić w to, czy jest ona w ogóle, jako kryterium wyznaczające granice prawa podmiotowego, potrzebna. Zasadniczo podzielał bowiem wyrażony w literaturze sceptycyzm co do potrzeby utrzymywania w polskim prawie cywilnym tej klauzuli generalnej⁵. Jej obrońcy interpretują ją zwykle albo jako wyraz preferencji interesu społecznego nad interesem prywatnym, albo jako przejaw funkcjonalnego ujęcia praw podmiotowych⁶, lecz moim zdaniem żadne z tych tłumaczeń nie może zadawać. Należy zgodzić się z twierdzeniem, że obecnie nie można już po prostu mówić o jakimś wyraźnym przeznaczeniu poszczególnych typów praw podmiotowych⁷, a już z pewnością nie można zakładać jakiegoś ich generalnego przeznaczenia społecznego; jeśli zaś wolno mówić tu o jakimkolwiek celu, to jest nim raczej ochrona interesu indywidualnego tego podmiotu, któremu dane prawo przysługuje. Sądzę, że jedynym interesem ponadindywidualnym, który powinien stanowić granice treściowe praw podmiotowych, jest moralny „interes” wszystkich członków społeczeństwa w postaci dążenia do utrzymania wspólnych dla nich wszystkich norm i wartości. W rezultacie przychylam się do opinii, że klauzula społeczno-gospodarczego prze-

⁵ Zob. Z. Radwański, *Czy klauzula generalna społeczno-gospodarczego przeznaczenia prawa powinna określać treść prawa własności*, [w:] *Ars et Usus. Księga pamiątkowa ku czci sędziego Stanisława Rudnickiego*, Warszawa 2005; M. Saffjan, *Klauzule generalne w prawie cywilnym (przyczynek do dyskusji)*, PiP 1990, Nr 11, s. 50; P. Machnikowski, [w:] *KC. Komentarz*, red. E. Gniewek, P. Machnikowski, Warszawa 2013, s. 18; T. Justyński, *Nadużycie prawa w polskim prawie cywilnym*, Kraków 2000, s. 116.

⁶ Tak Z. Łyda, *Klauzula generalna „społeczno-gospodarcze przeznaczenie prawa”*. *Problemy interpretacji*, PiP 1987, Nr 7, s. 49; A. Stelmachowski, [w:] *System prawa prywatnego*, t. 3, Warszawa 2007, s. 244; M. Pyziak-Szafnicka, [w:] *System prawa prywatnego*, t. 1, s. 902.

⁷ Tak wyraźnie P. Machnikowski, [w:] *KC. Komentarz*, s. 18.

znaczenia prawa podmiotowego powinna zostać z art. 5 k.c. usunięta, gdyż zupełnie wystarczająca jest tu klauzula zasad współżycia społecznego. Ponieważ jednak figuruje ona nadal w niektórych przepisach kodeksu cywilnego, w razie ewentualnej kolizji wskazań z niej wynikających i tych płynących z zasad współżycia społecznego, zdecydowany prymat należy przyznać tym ostatnim.

3. Przykłady z zakresu prawa rzeczowego

3.1. Powództwo windykacyjne

Prawo własności słusznie uchodzi za jedno z naczelných praw podmiotowych; niezależnie od ochrony cywilnoprawnej ma ono także wyraźne gwarancje konstytucyjne, wynikające zwłaszcza z art. 21 i 64 Konstytucji. Szczególnie zatem ze względu na rangę, jaką przyznaje temu prawu Konstytucja, wydawać by się mogło, że jego ochrona powinna być szczególnie intensywna, a możliwość oddalenia służących temu celowi roszczeń – ze względu na zarzut nadużycia prawa podmiotowego – powinna zostać wykluczona. Te właśnie założenia doprowadziły niektórych autorów do stwierdzenia, że we współczesnych warunkach ustrojowych stosowanie do prawa własności art. 5 k.c. nie jest w ogóle dopuszczalne, a w szczególności że wykluczone jest oddalenie powództwa windykacyjnego ze względu na zarzut nadużycia prawa podmiotowego⁸.

Znaczna część autorów uznaje jednak, że powyższe stwierdzenia brzmią stanowczo nazbyt radykalnie. Wskazują oni przede wszystkim, że ewentualne zastosowanie art. 5 k.c. w celu oddalenia powództwa windykacyjnego nie prowadzi przecież do skutków trwałych w postaci utraty prawa własności, a w konsekwencji nie narusza gwarancji, jakie stwarza temu prawu podmiotowemu Konstytucja⁹. Ostatecznie na gruncie tego stanowiska przyjmuje się zatem – a pogląd ten podzielam – że w niektórych, wyjątkowych sytuacjach, gdy posłużenie powództwem windykacyjnym przez właściciela w sposób ewidentny narusza wynikające z art. 5 k.c. kryteria wykonywania praw podmiotowych, powództwo to może być z powołaniem się na ten przepis oddalone; nie zamyka to jednak właścicielowi drogi do poszukiwania ochrony na tej podstawie prawnej wówczas, gdy zmieniają się okoliczności faktyczne, ponieważ wyrok wydany w oparciu o art. 5 k.c. nie korzysta z powagi rzeczy osądzonej¹⁰.

⁸ Tak przede wszystkim S. Rudnicki, G. Rudnicki, *Komentarz do KC. Księga druga. Własność i inne prawa rzeczowe*, Warszawa 2009, s. 396.

⁹ Por. zwłaszcza szczegółową analizę tego problemu przeprowadzoną przez W. Borysiaka, *Ochrona własności a nadużycie prawa*, *Studia Iuridica* 2010, s. 22 i n.

¹⁰ Tak E. Gniewek, [w:] *System prawa prywatnego*, t. 3, Warszawa 2013, s. 896; E. Skowrońska-Bocian, [w:] *KC. Komentarz do artykułów 1–449*¹⁰, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2011, s. 681; T. Justyński, *Nadużycie prawa w polskim prawie cywilnym*, Warszawa 2000, s. 207; S. Dmowski,

W szczególności należy podkreślić, że wyłączenie możliwości zastosowania art. 5 k.c. do powództwa windykacyjnego nie wynika wcale z art. 320 k.p.c., który stwarza co prawda dla sądu orzekającego pewne możliwości ochrony interesów osoby zobowiązanej, ale zastosowanie art. 5 k.c. zapewnia jej jeszcze silniejszą ochronę. Przypomnijmy, że art. 320 k.p.c. przewiduje, że sąd w szczególnie uzasadnionych wypadkach może w wyroku rozłożyć na raty zasądzone świadczenie, a w sprawach o wydanie nieruchomości lub o opróżnienie pomieszczenia – wyznaczyć odpowiedni termin do spełnienia tego świadczenia. Jeżeli zatem w ocenie sądu dostatecznym zabezpieczeniem interesów osoby zobowiązanej do wydania nieruchomości będzie właśnie odroczenie obowiązku wydania tej nieruchomości albo opróżnienia pomieszczenia, wskazane jest, by sąd skorzystał z tych możliwości i powstrzymał się od oddalania powództwa na podstawie art. 5 k.c. Jednocześnie jednak ze względu na to, że orzeczenie wydane w oparciu o ten ostatni przepis zapewnia zobowiązanemu ochronę dalej idącą niż ta, która wynika z użycia środków przewidzianych w art. 320 k.p.c., w literaturze panuje słuszne przekonanie, że regulacja zawarta w art. 320 k.p.c. nie wyłącza całkowicie możliwości zastosowania art. 5 k.c.¹¹ Oznacza to w konsekwencji, że sąd powinien w każdym konkretnym przypadku ocenić, którego z tych dwóch środków należy użyć, ażeby ochrona udzielana osobie zobowiązanej była, w świetle sprzecznych zazwyczaj interesów obu stron, zarazem sprawiedliwa i wystarczająca, a więc czy oddalić powództwo windykacyjne na podstawie art. 5 k.c., czy też je uwzględnić przy jednoczesnym wyznaczeniu na podstawie art. 320 k.p.c. osobie zobowiązanej do wydania nieruchomości późniejszego terminu dla realizacji tego obowiązku.

Możliwość podnoszenia zarzutu nadużycia prawa w sprawach windykacyjnych powinna być natomiast wyłączona wówczas, gdy zarzut ten jest związany z niezachowaniem formy aktu notarialnego w obrocie nieruchomościami. Jest tak przede wszystkim dlatego, że art. 5 k.c. nie może być wykorzystywany w celu podważenia bezwzględnej nieważności czynności prawnych, ponieważ skutek w postaci nieważności następuje z mocy samego prawa bez elementu wykonywania prawa podmiotowego przez uprawnionego. Z taką zaś sytuacją mielibyśmy do czynienia wówczas, gdybyśmy na podstawie art. 5 k.c. chcieli oddalić powództwo windykacyjne z powołaniem się na argument, że jest ono sprzeczne z zasadami współżycia społecznego, gdyż np. umowa sprzedaży nie została co prawda zawarta w formie aktu

[w:] S. Dmowski, S. Rudnicki, *Komentarz do KC. Księga pierwsza. Część ogólna*, Warszawa 2009, s. 52; M. Pyziak-Szafnicka, [w:] *System prawa prywatnego*, t. 1, Warszawa 2012, s. 931; W. Borysiak, *Ochrona własności...*, s. 29.

¹¹ Tak SN w wyroku SN z 6.1.2005 r., III CK 129/04 z aprobowaną glosą A. Zbiegień, Pałestra 2006, nr 9–10, s. 304. Odmienne jednak wyrok SN z 17.9.1969 r., III CRN 310/69 z krytyczną glosą Z. Radwańskiego, OSPiKA 1970, nr 9, poz. 192, s. 412, który przychylił się do tezy, że art. 320 k.p.c. nie wyłącza możliwości stosowania art. 5 k.c. Tak też P. Machnikowski, [w:] *KC. Komentarz*, red. E. Gniewek, P. Machnikowski, Warszawa 2013, s. 20; T. Justyński, *Nadużycie prawa...*, s. 91; W. Borysiak, *Ochrona własności...*, s. 27.

notarialnego, ale nieformalny nabywca zapłacił całą cenę, a zbywca wydał mu nieruchomości. Zwłaszcza po wejściu w życie ustawy z dnia 26.10.1971 roku o uregulowaniu własności gospodarstw rolnych stosowanie w takich sprawach art. 5 k.c. uznaje się za niedopuszczalne¹². Inaczej było w latach poprzedzających tę ustawę, kiedy to nieformalny obrót ziemią z różnych powodów przybrał w naszym kraju rozmiary bardzo znaczne, przysparzając w ten sposób orzecznictwu i nauce skomplikowanych problemów. Dotyczyły one np. sytuacji, gdy nieformalny zbywca nieruchomości występował z roszczeniem windykacyjnym wyłącznie w celach spekulacyjnych ze względu na wzrost cen ziemi lub znaczną inflację, domagając się wydania nieruchomości w zamian za wypłatę przez siebie nominalnie otrzymanej, a mającej teraz o wiele mniejszą realną wartość ceny; możliwość oddalenia w takich sytuacjach powództwa windykacyjnego na podstawie art. 5 k.c. była wówczas jedynym dającym się zaakceptować rozwiązaniem¹³.

3.2. Zniesienie współwłasności

Nie istnieją także wystarczające powody do tego, ażeby w sposób generalny wyłączyć stosowanie art. 5 k.c. w sprawach o zniesienie współwłasności, mimo że również taka myśl pojawiła się w orzecznictwie i w literaturze. Broniący jej autorzy twierdzą, że współwłasność w częściach ułamkowych jest stanem tymczasowym, niepożądanym i z natury swej tak konfliktogennym, dlatego z tych właśnie powodów należy całkowicie wyłączyć możliwość zablokowania jej zniesienia poprzez odwołanie się do zasad współżycia społecznego¹⁴. Są to argumenty w pewnym stopniu słuszne, zwłaszcza jeśli dodamy do nich jeszcze i ten, że także art. 212 § 3 k.c. w licznych sytuacjach usuwa potrzebę odwoływania się do art. 5 k.c., skoro pozwala sądowi na rozłożenie na raty dopłat i spłat ustalonych w orzeczeniu o zniesieniu współwłasności nawet na dziesięć lat¹⁵.

Mimo trafności powyższych uwag sądzę, że nie należy z góry przekreślać możliwości zastosowania art. 5 k.c. w sprawach o zniesienie współwłasności, lecz można co najwyżej sformułować prawidłowość, że nie będzie to stosowanie częste, lecz

¹² Tak SN w wyroku z 23.6.1980 r., III CRN 97/80 z aprobującą glosą A. Lichorowicza, OSPiKA 1982, nr 1, poz. 2, s. 5–6.

¹³ Za stosowaniem w takich sytuacjach art. 5 k.c. wypowiedzieli się m. in.: SN w orzeczeniu z 12.12.1956 r., I CR 981/56, OSPiKA 1957, poz. 65 z glosą J. Marowskiego; T. Dybowski, *Zarzut nadużycia prawa w sporze windykacyjnym*, NP 1968, nr 1, s. 76–78; zob. również A. Szpunar, *Z problematyki nieformalnych umów o przeniesienie własności nieruchomości*, Palestra 1964, nr 6, s. 26 i n.

¹⁴ Tak E. Gniewek, [w:] *KC. Księga druga. Własność i inne prawa rzeczowe. Komentarz*, Kraków 2001, s. 435, 441–442; S. Rudnicki, G. Rudnicki, *Komentarz do KC*, s. 332; postanowienie SN z 6.6.2002 r., I CKN 249/00, niepubl.

¹⁵ Zwraca na to uwagę T. Justyński, *Nadużycie prawa w związku z żądaniem zniesienia współwłasności*, PS 2003, nr 5, s. 43; tenże, glosa do wyroku SN z 24.1.2007 r., III CZP 117/06, OSP 2008, nr 1, poz. 7, s. 46.

przeciwnie – ograniczone do sytuacji naprawdę wyjątkowych¹⁶. Uważam bowiem, że nie zachodzą w tym przypadku żadne przeszkody konstrukcyjne dla stosowania art. 5 k.c., takie choćby jak wskazana przed chwilą niedopuszczalność podważania z powołaniem się na ten przepis skutków prawnych powstających z mocy samego prawa, lecz co najwyżej można tu wskazać pewne ograniczenia celowościowe, wynikające ze wspomnianego wcześniej generalnego założenia co do nietrwałości stosunku prawnego współwłasności w częściach ułamkowych.

3.3. Zasiedzenie

Odmienne przedstawia się kwestia ewentualnego zastosowania art. 5 k.c. w celu usunięcia skutków zasiedzenia. Następuje ono, jak wiadomo, właśnie z mocy samego prawa po upływie wskazanych w ustawie terminów (art. 172 i 174 k.c.), a podmiot uzyskujący w ten sposób prawo własności nie wykonuje przy tym żadnego uprawnienia. Oznacza to, że w tym przypadku rzeczywiście zachodzą przeszkody konstrukcyjne, utrudniające lub wręcz uniemożliwiające odwołanie się do instytucji nadużycia prawa podmiotowego, choćby nawet skutki zasiedzenia wydawały się dla podmiotu tracącego własność szczególnie krzywdzące.

Mimo to Sąd Najwyższy w jednej ze swoich uchwał przyjął, że stwierdzenie nabycia własności nieruchomości przez zasiedzenie przez stronę, która nabyła nieruchomość bezprawnie, co zostało ustalone prawomocną decyzją, stanowiłoby nadużycie prawa podmiotowego¹⁷. U podłoża takiego rozstrzygnięcia leżała bez wątpienia motywacja słusznościowa, która doprowadziła jednak do decyzji uznanej przez glosatorów za decyzję *contra legem*. Rozpatrywana przez Sąd Najwyższy sprawa miała charakter rzeczywiście wyjątkowy, ponieważ dotyczyła nabycia przez Skarb Państwa w drodze zasiedzenia własności nieruchomości przejętych na podstawie niezgodnych z prawem decyzji o wywłaszczeniu. Potwierdzając słuszny kierunek rozstrzygnięcia przyjęty przez Sąd Najwyższy, a zmierzający do uniemożliwienia uznania, że Skarb Państwa nabywa w takich sytuacjach własność nieruchomości w drodze zasiedzenia, glosatorzy sprzeciwili się jednak możliwości wykorzystania w tym celu art. 5 k.c., a to ze względu na wspomnianą wyżej okoliczność, iż skutek prawny zasiedzenia w postaci nabycia prawa własności następuje z mocy samego prawa, a zatem bez elementu wykonywania prawa podmiotowego przez uprawnionego¹⁸. Nie była to jednak ani pierwsza, ani też ostatnia podejmowana przez Sąd

¹⁶ Tak też E. Skowrońska-Bocian, [w:] *KC. Komentarz*, s. 658; A. Cisek, K. Górka, [w:] *KC. Komentarz*, red. E. Gniewek, P. Machnikowski, Warszawa 2013, s. 364; P. Księżak, [w:] *KC. Komentarz*, t. 2, red. K. Osajda, Warszawa 2013, s. 1091; T. Justyński, *Nadużycie prawa w związku...*, s. 42; M. Pyziak-Szafnicka, [w:] *System prawa prywatnego*, t. 1, s. 924; wyrok SN z 24.1.2007 r., III CZP 117/06, OSP 2008, nr 1, poz. 7 z aprobowaną głosem T. Justyńskiego.

¹⁷ Uchwała SN z 18.11.1992 r., III CZP 133/92, OSP 1993, nr 7, poz. 153.

¹⁸ J. Pietrzykowski, glosa do uchwały SN z 18.11.1992 r., OSP 1993, nr 7, s. 359–360; T. Dybowski, glosa do tejże uchwały SN, PS 1993, nr 5, s. 114–117; zob. również tamże zamieszczoną glosę

Najwyższy próba cofnięcia skutków bezprawnie lub jawnie niesłusznie wydanych decyzji wywłaszczeniowych, które sąd ten zmuszony był przyjmować w obliczu braku ustawowo uregulowanej reprivatyzacji¹⁹.

3.4. Art. 5 k.c. a stosunki sąsiedzkie

Do przepisów wyłączających stosowanie art. 5 k.c. bywa też w literaturze zaliczany art. 144 k.c., dookreślający treść prawa własności nieruchomości poprzez ustalenie zakresu dozwolonych immisji pośrednich. Ustalenie to jest w zasadzie słuszne, z tym że przyczyną wymienionego wyłączenia nie jest, jak w analizowanych przed chwilą sytuacjach, niemożliwość konstrukcyjna, ale fakt, że oba wymienione przepisy dotyczą odmiennych sytuacji: wykonywania prawa w sposób nadmierny, zakłócający ponad przeciętną miarę korzystanie z nieruchomości sąsiednich (art. 144 k.c.) oraz nadużycia prawa podmiotowego (art. 5 k.c.). Odróżnienie tych sytuacji wydaje się ważne, choć co najmniej z dwóch powodów jest dość trudne. Po pierwsze dlatego, że obie sytuacje stanowią na równi przykłady bezprawia cywilnego; po drugie zaś z uwagi na to, że samo nadużycie prawa podmiotowego, także gdy spojrzymy na historyczny kontekst kształtowania się tej instytucji²⁰, występuje często w stosunkach sąsiedzkich.

W celu rozstrzygnięcia postawionego zagadnienia pożyteczne wydaje się sięgnięcie do ustaleń A. Szpunara, który za literaturą francuską i niemiecką wyróżnił trzy rodzaje działań bezprawnych zobowiązujących do odszkodowania²¹. Pierwsze, będące zwykłym, typowym naruszeniem prawa podmiotowego, polega na wtargnięciu w zakres cudzego uprawnienia; mając na uwadze stosunki sąsiedzkie można by je utożsamić z immisjami bezpośrednimi, które na gruncie aktualnego stanu prawnego, i to bez względu na swój zakres, zakazane są już przez sam art. 140 k.c., np. ktoś wkracza na cudzą nieruchomość z budowlą albo celowo kieruje wody opadowe za pomocą zbudowanych urządzeń na grunt sąsiedni²².

Drugi rodzaj bezprawnych działań stanowią wypadki pośredniego naruszenia cudzego prawa podmiotowego. Polegają one na wykonywaniu przysługującego uprawnienia w celu dozwolonym, zgodnie z zasadami dobrej wiary, lecz w sposób nadmierny, a więc z przekroczeniem zwykłej miary przyjętej w miejscowych sto-

J. Ignatowicza, PS 1993, nr 5, s. 110–114; podobnie także M. Pyziak-Szafnicka, [w:] *System prawa prywatnego*, t. 1, s. 915.

¹⁹ Zob. np. postanowienie SN z 13.10.2005 r., I CK 162/05, OSP 2006, nr 10, poz. 107 z krytyczną glosą E. Gniewka.

²⁰ Mam na myśli pierwsze orzeczenia sądów francuskich w sprawach o nadużycie prawa, które wydawane były właśnie na tle sporów sąsiedzkich; por. zwłaszcza W.J. Katner, *Konstrukcja nadużycia prawa w stosunkach sąsiedzkich (art. 144 k.c.)*, SPE 1980, t. XXIII, s. 49.

²¹ Zob. A. Szpunar, *Nadużycie prawa...*, s. 105–110.

²² Por. E. Gniewek, *KC. Księga druga*, s. 92; S. Rudnicki, G. Rudnicki, *Komentarz do KC*, s. 59; E. Skowrońska-Bocian, [w:] *KC. Komentarz*, s. 565.

sunkach²³. W relacjach sąsiedzkich działania takie nazywane są obecnie immisjami pośrednimi, a ich cechą charakterystyczną jest to, że odbywają się one na nieruchomości wyjściowej, natomiast ich skutki odczuwalne są na nieruchomości sąsiedniej. Ważna jest przy tym okoliczność, że działaniom takim nie towarzyszą żadne negatywnie oceniane zamiary właściciela nieruchomości wyjściowej, co oznacza, że immisja jest tu co prawda nadmierna, ale podyktowana własnym usprawiedliwionym interesem uprawnionego, np. właściciel nieruchomości wylewa wodę na swój grunt, ale ona przedostaje się następnie na grunt sąsiedni, prowadzi działalność produkcyjną związaną z emisją przykrych zapachów, dopuszcza do nadmiernego rozrostu krzewów i drzew, zasłaniających widok i światło sąsiadowi albo wznosi budynek utrudniający sąsiadom odbiór programu telewizyjnego. Zgodnie z art. 144 k.c. działania takie stają się niedozwolone, ale dopiero wtedy, gdy zakłócają korzystanie z nieruchomości sąsiednich ponad przeciętną miarę wynikającą ze społeczno-gospodarczego przeznaczenia nieruchomości i stosunków miejscowych²⁴; nie stanowią one jednak nadużycia prawa.

Trzecią grupę sytuacji związanych z naruszeniem prawa w stosunkach sąsiedzkich stanowi nadużycie prawa podmiotowego. Kto w sposób świadomy i celowy, bez żadnego własnego interesu, bez własnej korzyści czy potrzeby, buduje obiekt w taki sposób, żeby zasłonić widok i dostęp do światła sąsiadowi; kto podkopuje się w tym celu, aby uzyskaną wodę mineralną odprowadzić do potoku tylko po to, żeby nie mógł z niej korzystać sąsiad; kto wytwarza sztucznie hałas po to, żeby zakłócić wypoczynek osobom znajdującym się na nieruchomości sąsiedniej – ten w sposób oczywisty dopuszcza się nadużycia przysługującego mu prawa podmiotowego. Bezprawność tych zachowań wynika tutaj z art. 5 k.c. i nawet jeśli spowodowane uciążliwości nie przekraczają w tych przypadkach przeciętnej, wynikającej ze stosunków miejscowych miary, osoba dotknięta takim zachowaniem może skorzystać z wszystkich środków, jakie można zrealizować w celu przeciwstawienia się działaniu bezprawnemu, w tym przede wszystkim z roszczenia negatoryjnego²⁵.

Jak więc widać, wszelkie bezprawne „zakłócenia” powstające na tle stosunków sąsiedzkich można podzielić na trzy grupy: bezpośrednie naruszenie cudzego prawa własności, bez względu na swój zakres zakazane przez art. 140 k.c.; immisje pośrednie przekraczające przeciętną miarę, zakazane przez art. 144 k.c.; immisje pośrednie nieprzekraczające przeciętnej miary, ale stanowiące nadużycie prawa, zakazane przez art. 5 k.c.

²³ Zob. A. Szpunar, *Nadużycie prawa...*, s. 105–106. Rozróżnienie między bezpośrednim naruszeniem prawa (*unmittelbarer Eingriff*) a wykonywaniem prawa w sposób nadmierny (*mittelbarer Eingriff*) miał po raz pierwszy przeprowadzić R. Ihering (zob. A. Szpunar, *Nadużycie prawa...*, s. 106).

²⁴ E. Gniewek, *KC. Komentarz*, s. 91–92; S. Rudnicki, G. Rudnicki, *Komentarz do KC*, s. 58; E. Skowrońska-Bocian, [w:] *KC. Komentarz*, s. 568.

²⁵ Tak wyraźnie W.J. Katner, *Ochrona własności nieruchomości przed naruszeniami pośrednimi*, Warszawa 1982, s. 170–172; tenże, *Konstrukcja nadużycia prawa...*, s. 60–63; G. Domański, glosa do uchwały SN z 4.3.1975 r., III CZP 89/74, OSPiKA 1976, nr 4, poz. 86, s. 176.

Literatura

- Banaszak B., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2012.
- Borysiak W., *Ochrona własności a nadużycie prawa*, Studia Iuridica 2010.
- Cisek A., Górską K., [w:] *KC. Komentarz*, red. E. Gniewek, P. Machnikowski, Warszawa 2013.
- Dmowski S., [w:] S. Dmowski, S. Rudnicki, *Komentarz do KC. Księga pierwsza. Część ogólna*, Warszawa 2009.
- Dybowski T., *Zarzut nadużycia prawa w sporze windykacyjnym*, Nowe Prawo 1968, nr 1.
- Garlicki L., *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu*, Warszawa 2004.
- Gniewek E., [w:] *System prawa prywatnego*, t. 3, Warszawa 2013.
- Gniewek E., [w:] *KC. Księga druga. Własność i inne prawa rzeczowe. Komentarz*, Kraków 2001.
- Justyński T., *Nadużycie prawa w polskim prawie cywilnym*, Warszawa 2000.
- Justyński T., *Nadużycie prawa w związku z żądaniem zniesienia współwłasności*, Przegląd Sądowy 2003, nr 5.
- Katner W.J., *Konstrukcja nadużycia prawa w stosunkach sąsiedzkich (art. 144 k.c.)*, Studia Prawno-Ekonomiczne 1980, t. XXIII.
- Katner W.J., *Ochrona własności nieruchomości przed naruszeniami pośrednimi*, Warszawa 1982.
- Książak P., [w:] *KC. Komentarz*, t. 2, red. K. Osajda, Warszawa 2013.
- Lyda Z., *Klauzula generalna „społeczno-gospodarcze przeznaczenie prawa”*. *Problemy interpretacji*, Państwo i Prawo 1987, Nr 7.
- Machnikowski P., [w:] *KC. Komentarz*, red. E. Gniewek, P. Machnikowski, Warszawa 2013.
- Pyziak-Szafnicka M., [w:] *System prawa prywatnego*, t. 1, Warszawa 2012.
- Radwański Z., *Czy klauzula generalna społeczno-gospodarczego przeznaczenia prawa powinna określać treść prawa własności*, [w:] *Ars et Usus. Księga pamiątkowa ku czci sędziego Stanisława Rudnickiego*, Warszawa 2005.
- Rudnicki S., Rudnicki G., *Komentarz do KC. Księga druga. Własność i inne prawa rzeczowe*, Warszawa 2009.
- Safjan M., *Klauzule generalne w prawie cywilnym (przyczynek do dyskusji)*, Państwo i Prawo 1990, Nr 11.
- Skowrońska-Bocian E., [w:] *KC. Komentarz do artykułów 1–449¹⁰*, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2011.
- Stelmachowski A., [w:] *System prawa prywatnego*, t. 3, Warszawa 2007.
- Strzyckowski K., *Konstytucyjna zasada społecznej gospodarki rynkowej jako podstawa tworzenia i stosowania prawa*, [w:] *Zasady ustroju społecznego i gospodarczego w procesie stosowania konstytucji*, red. C. Kosikowski, Warszawa 2005.
- Szpunar A., *Nadużycie prawa podmiotowego*, Kraków 1947.
- Szpunar A., *Z problematyki nieformalnych umów o przeniesienie własności nieruchomości*, Palestra 1964, nr 6.

PROHIBITION OF THE ABUSE OF SUBJECT RIGHTS IN THE SOCIAL MARKET ECONOMY ON THE EXAMPLE OF THE PROPERTY LAW

Summary: Article 20 of the Constitution declares the social character of the market economy indicating that it should be based on solidarity, dialogue and cooperation of social partners. I believe that in the civil law a similar character is found in Art. 5 of the Civil Code in the

prohibition of the abuse of subject rights. It is also based on the assumption that despite the fact that subject rights serve the protection of interests of private entities, still they cannot be performed only for selfish purposes, but their performance at least in some degree has to include the interest of other people. The presented thesis is illustrated in the article with examples from the substantive law.

Keywords: social market economy, subject rights, abuse of subject rights, vindication claims.